

Kudinov D. V. Memoiristics of peasant movement in Ukraine in the beginning of 20th XX century in terms of historiographic vision

Memorial literature of Peasant Movement in Dnieper Ukraine in the beginning of the 20-th century published both at pre-October and post-revolutionary periods is investigated from historiographic perspective. Criticism of memorials by Soviet historians, dominating tendencies in historic science development and humane knowledge ideologization which influenced the memorials critics are analyzed together with other related issues. Furthermore, special attention is paid to Soviet historiography of 1920th - 1930th , as well as to the scientific works of contemporary Ukrainian historians. Memorial literature historiography periodization is proposed by author.

Keywords: memoiristics, agrarians, revolution, Nizhyn and Poltava anonyms, Istpart, historical and revolutionary magazines

УДК 94(477)

О. О. Слесаренко

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ М. П. ДРАГОМАНОВА

М. П. Драгоманов зробив вагомий внесок в історичну науку, а найголовніше залишив оригінальну систему поглядів на історичний процес і методи його пізнання. Він одним з перших в Україні визначив межі історичної науки, її призначення та роль у розвитку суспільства, що створює умови для переосмислення сучасних уявлень про межі і призначення історичної науки як такої, що закладає основу суспільного світогляду української нації. Проаналізовано запропоновану М. П. Драгомановим оригінальну методологічну систему історичних досліджень, яка заснована на вивченні людського світогляду, виявленні центральних подій історичних епох, новаторській схемі критики джерел і використання досягнень інших наук.

Ключові слова: М. П. Драгоманов, методологія, історія, дослідження, світогляд.

Спектр наукових інтересів М. П. Драгоманова в гуманітарній сфері вмщував питання історії Європи, історії України та етнографії. Михайло Петрович у ході своєї дослідницької діяльності для максимально ефективного використання та поширення отриманих знань потребував універсальному методі пізнання.

Мета роботи полягає у з'ясуванні методологічних підходів, які використовував М. П. Драгоманов для вирішення наукових проблем у галузі суспільствознавчих наук.

Джерелознавство є основою класичних наукових історичних студій, з яких вибудовується сучасна історична наука. Групування і класифікація історичних джерел за критерієм достовірності і повноти інформації з конкретної тематики є одним з найголовніших дослідницьких завдань, розв'язання якого створює умови для якісного розв'язання поставленої проблеми і вирішення дослідницьких завдань [1, с.343]. З історії України М. П. Драгоманов здебільшого орієнтувався на аналіз усної народної творчості для того щоб на етнографічному матеріалі обґрунтувати культурну самостійність українців [2, с.133-134].

М. Драгоманов був одним із піонерів розробки системи інтерпретації історичних джерел на базі світогляду авторів, аналізованих в ході конкретного історичного дослідження документів. Він продемонстрував на практиці використання методів визначення ступеня достовірності джерела і його інформаційної цінності, ввів у науковий обіг української історичної науки методу внутрішньої і зовнішньої критики джерела, на прикладі фольклорного матеріалу. Репресії проти М. П. Драгоманова завадили довести до логічного завершення розпочату справу оформлення наукової методології, а зайняття політикою надали поле застосування здобуткам наукової діяльності здійснюваної під час роботи у Київському університеті імені св. Володимира. З цієї причини Михайло Петрович залишився істориком-практиком, а методологічні здобутки своєї дослідницької діяльності так і не оформив у узагальнюючу теоретичну працю [3, с.8-10].

Історіографія як фундамент історичних досліджень дає змогу дослідникові адекватної інтерпретації змісту і логіки історичних подій. Вивчення результатів дослідження конкретної історичної проблеми іншими науковцями створює умови для тлумачення історичного процесу без якого дослідницька діяльність втрачає сенс. Інтерпретація історичних явищ і процесів суспільного розвитку являє собою суть історичного дослідження, яке здійснюється на створеному попередниками фундаменті. Таким чином пошук ніші для власного дослідження є побічним продуктом аналізу історіографії проблеми, а головною метою цього етапу дослідницької діяльності є формування картини дійсності досліджуваного періоду і точок зору на вирішення наукової проблеми, а вже внаслідок бачення цієї картини стають очевидними суперечності, неточності або прогалини у висвітленні конкретної історичної проблематики.

Дослідник, проаналізувавши праці попередників з зазначенням тематики, може вважатися фахівцем з досліджуваного питання. Не лише усунення прогалин у дослідженні історичного процесу може бути митою наукової студії, але й узагальнення наявної інформації, висловлення авторського тлумачення ходу і сенсу історичних подій, а також перевірка достовірності усталених наукових концепцій. М. Драгоманов ставив перед собою завдання з усіх трьох груп і вдало реалізовував їх саме завдяки фундаментальному підходу до вивчення історіографії, що добре простежується у його ранній творчості, а особливо в процесі підготовки лекцій для студентів Київського університету св. Володимира, які читалися на високому науковому рівні.

Щоправда навчальні матеріали не завжди носили класично науковий характер, тому методика викладання і методологія наукових досліджень є речі навіть не подібні між собою і не можуть в однаковій мірі бути висвітленими при вивченні наукових поглядів М. Драгоманова на дослідження історії.

М. П. Драгоманов у своїй творчості прагнув поєднати ефективність наукового дослідження з доступністю для широкого загалу результатів конкретних історичних студій. Від початку своєї наукової діяльності мислитель шукав методи здобуття і використання історичних знань. Дослідник у своїх пошуках звертався як до філософських метод так і до підходів, які застосовувалися у природничих науках його часу. М. Драгоманов прийшов до висновку про наявність певних закономірностей історичного процесу, зокрема при схожих передумовах повинні спостерігатися схожі події, наприклад революції. При цьому одним з основних завдань науки історії дослідник вважав констатацію подібних і відмінних рис подій для виведення узагальнень і особливостей розвитку людських спільнот і різні історичні епохи [4, с.26, 43-44].

Мислитель продовжував і розвивав світоглядну основу наукових студій М. Максимовича і цілеспрямовано досліджував релігійно-світоглядний фундамент суспільного життя народів Західної Європи, шукаючи у ньому шляхи поліпшення суспільно-політичної ситуації своєї батьківщини. При цьому М. Драгоманов розглядав окремо історію ідей – суспільної думки і історію суспільства, порівнюючи логіку суспільної думки і логіку ходу подій. Таким чином закладалася база для кількох напрямків наукового пізнання історії: історія суспільної думки, історія релігії і церкви, історія політичного життя. Ці напрямки історичної науки нерозривно поєднані між собою і в той самий час можуть досліджуватися самостійно одне від одного, або у будь-яких поєднаннях [5, с.58-59].

М. Драгоманов, розмірковуючи над питаннями сенсу і призначення історичної науки, стверджував, що не варто залишати поза увагою те, що в минулому немає вирішення проблем сучасного і намагання повернути минулі події, явища, процеси, тобто минуле в цілому або частинами, це просто марна справа, проте заглянути в попередні епохи та дослідити їх зміст варто, бо завдяки цьому можна принаймні спробувати уникнути помилок своїх попередників. Для того щоб картина подій минулого була об'єктивною слід порівнювати джерела, які висвітлюють певні події та явища, при чому варто брати до уваги свідчення не лише безпосередніх учасників подій, які досліджуються, а й сторонніх спостерігачів, які були випадковими не зацікавленими у конкретному результаті свідками [6, с.169].

Ідея людської толерантності і врахування різних точок зору на вирішення конкретної проблеми мало своїм витоком історичні студії. Ці дослідження ґрунтувалися на аналізі відомостей отриманих з різних джерел інформації, а це було основою наукового космополітизму, який виразився і у політичних доктринах М. Драгоманова. Просвітництво як світоглядна система, яка базується на необхідності здобуття і поширення наукових знань про всі сфери людського життя, підносила на п'єдестал освіту і знання, нівелюючи питання моральної основи здобуття і застосування здобутих знань. М. П. Драгоманов був одним з перших хто підняв проблему етики поведінки науковця як у процесі дослідження так і використання наукових відкриттів [7, с.127-130].

Моральні межі історичної науки були також темою міркувань і філософських пошуків М. Драгоманова. Він вважав, що не слід забувати про те, що будь-які наукові здобутки повинні мати практичне застосування. Позаяк саме велике наукове відкриття може бути оцінене тільки за умови його безпосереднього, або опосередкованого практичного використання. Історія заради політики є справою аморальною, на особисте глибоке переконання М. П. Драгоманова, але кожному політику для своєї успішної діяльності необхідні ґрунтовні історичні знання, на яких він зможе будувати свою політичну програму та її ідейне і логічне обґрунтування.

На думку М. П. Драгоманова історичний досвід транслюється в суспільний виключно через приклади національних героїв, особистості і життя яких слугує об'єктом для наслідування молодим поколінням представників нації. Без виокремлення і уславлення національних героїв не має сенсу історичне знання для пересічної людини, лише конкретні приклади життя та діяльності окремо взятих особистостей сприяють формуванню національної самосвідомості, яка є кінцевою метою життя та діяльності національної інтелігенції. На глибоке особисте переконання М. Драгоманова академічна наука безпосередні результати свого функціонування повинна широко транслювати у суспільство, а історична пам'ять виконує роль основи для розвитку нації [8, с.146].

Метр приділяє значну увагу застосуванню методу порівняння здійснення вибору життєвого шляху різними народами Європи та результатів втілення у політичне життя зазначеного вибору. Втілення цієї ідеї у конкретне наукове дослідження штовхає історичну науку від описового характеру висвітлення ходу та змісту історичних подій до аналітики змісту і ходу історичного процесу. Таким чином порівняння світоглядного і політичного шляху розвитку народів, які населяють Західну Європу, сприяє розумінню отриманих цими народами результатів в економічній і соціальній сферах суспільного життя. Це обґрунтовує корисність та ефективність порівняльного методу у практиці гуманітарних наук [9, с.67].

М. Драгоманов стверджував, що наука повинна боротися з людським невіглаством, проливати світло на історичні події, а не ідеї, які породжені людською необізнаністю у вирішенні конкретних життєвих питаннях. Тому в основі наукових концепцій мають лежати чітко визначені і загальноприйняті наукові факти і поняття. Усунення понятійних невідповідностей є підставою для поступального розвитку і наукової думки, який призводить до поступального поліпшення усього суспільно-політичного життя українського народу, що по суті є головною метою будь-якої наукової діяльності, здійснюваної національно-свідомими українськими науковцями [10, с.6].

Саме з цієї причини М. Драгоманов звертає значну увагу на питання розвитку освіти в Україні. Освічені люди можуть користуватися здобутками науки. Освіта національною мовою надає сенсу написанню

наукових праць цією мовою. Гострота питання адресата публікації результатів історичних досліджень змушує науковця до вибору простої, зрозумілої і доступної для читача мови викладу наукових фактів. Потреба згуртування та цілеспрямованості діяльності української інтелігенції спричиняє перехід дослідника до написання праць з новітньої для нього історії, у яких ідейні постулати закладені у висвітленні конкретних історичних фактів, а не винесені у висновки чи вступну частину праці.

Наприклад, дослідження соціальної системи побудованої на протиріччях між феодалним світоглядом панівної верстви та буржуазними перетвореннями задуманими царем створювало умови для констатації факту поглиблення і розширення господарського та суспільно-політичного відставання Росії від Європи. При цьому розвиток раціонального мислення перекивав брак можливостей опертися на український, або російський досвід полідисциплінарного вивчення людського життя. Це вивчення вміщалося у межі від етнографічних знань до політологічних, а простір між цими сферах наукового знання заповнювався історичними та літературознавчими студіями. Для ефективності наукових шукань у історичних дослідженнях частково застосовувалися методи притаманні для вивчення фольклору і літературних творів.

М. Драгоманов вбачав, що фольклористика забезпечує історію ґрунтовною джерельною базою для глобального дослідження українського життя від давнини до нового часу. Пісні про громадські справи містять бачення пересічних мешканців українських земель різних історичних періодів їх життєвого укладу та подій пов'язаних з життям різних соціальних верств та народу в цілому. Використання змісту пісень поруч із здобутими із літописів даними дозволяє створити картину громадського життя будь-якої епохи у історії українського народу як на побутовому так і на фундаментальному науковому рівні. При чому на основі періодизації історичних пісень витворюється періодизація історії українського народу. Інформація здобута з народних пісень створювала загально історичне тло соціальної і економічної історії відносно подій політичної історії висвітленої у літописах. У такий спосіб закладено фундамент порівняльного методу при аналізі історичних джерел.

У релігієзнавчому плані, аспекті і сегменті своїх наукових студій М. Драгоманов виступає прихильником історичного підходу. Дослідник цікавиться історичними витоками досить нової, для України другої половини XIX ст., християнської течії – баптизму. При цьому метр розглядає і географічний зріз питання, тобто функціонування цієї християнської церкви у інших країнах світу від самого зародження практично до його часу. Лише після дослідження цих аспектів життєдіяльності зазначеного релігійного руху автор висвітлює віровчення українських баптистів та історію функціонування цієї релігійної організації на українських землях. У цьому дослідженні простежується застосування методу часової і просторової компаративістики.

Обізнаність М. Драгоманова з духовним, релігійним та церковним життям народів Європи приводить його до висновку про те, що у філософській основі наукової діяльності кожен свідомий науковець, зокрема історик мусить розділяти ці поняття і боротися з релігійністю, яка обтяжує людей різного роду незрозумілими догмами, яких самі священнослужителі тих релігійних організацій далеко не завжди дотримуються. При цьому Михайло Петрович визнавав доцільність і необхідність для ефективної організації наукової діяльності гуманітарної сфери високого рівня духовності та моралі з абсолютним безсумнівним джерелом, покладеної в основу християнської віри.

Глибоке вивчення історії та культури слов'янських народів на основі порівняння яскравих національних рис додане до споглядання життя представників усіх трьох гілок слов'ян виробило ставлення до цих народів як до споріднених, близьких між собою та дещо відмінних від решти європейських націй. Усвідомлення спорідненості та відмінностей у життєвому стилі і культурі слов'янських народів виробило і розвинуло у М. П. Драгоманова переконання у необхідності виведення окремого напрямку історичних і етнографічних досліджень у наш час відомого як слов'янознавство [11, с.52-53].

Отже, історичні дослідження М. П. Драгоманова охоплюють широкий спектр проблем української та світової історії. Дослідження історичних поглядів та інтересів вченого показали обізнаність М. П. Драгоманова з різноманітною палітрою історичних знань, наукових концепцій, ідеологічних і логічних побудов тлумачення фактів і варіантів перебігу історичних подій.

Джерела та література

1. Драгоманов М. П. Вибрані праці у трьох томах / М. П. Драгоманов. – Т. 1, Кн.1: Історія. Педагогіка. Публіцистика. – К., 2006. – 644 с.
2. Драгоманов М. П. Нові українські пісні про громадські справи / М. П. Драгоманов // Вибрані праці у трьох томах Т. II Фольклористика і літературознавство К: "Знання України", 2007. С. 123 – 141.
3. Драгоманов М. П. Малороссия в своей словесности / М. П. Драгоманов // Вибране. – К., 1991. – С. 3 – 44.
4. Драгоманов М. П. Положение и задачи науки Древней истории / М. П. Драгоманов // Вибрані праці у трьох томах. – Т. 1, Кн.1: Історія. Педагогіка. Публіцистика. – К., 2006. – С. 22 – 59.
5. Драгоманов М. П. Борьба за духовную власть и свободу совести XVI – XVII столетии / М. П. Драгоманов // Вибрані праці у трьох томах. – Т. 1, Кн.1: Історія. Педагогіка. Публіцистика. – К., 2006. – С. 48 – 72.
6. Грінченко Б., Драгоманов М. П. Діалоги про українську національну справу / Б. Грінченко, М. П. Драгоманов. – К., 1994. – 226 с.
7. Довгич В. А. Українська ідея в політичній теорії Михайла Драгоманова / В. А. Довгич. – К., 1991. – 198 с.
8. Драгоманов М. П. Війна з пам'яттю Шевченка / М. П. Драгоманов // Літературно-публіцистичні праці в двох томах. Т. II. К.: "Наукова думка", 1970. – С. 144 – 170.
9. Драгоманов М. П. Борьба за духовную власть и свободу совести XVI – XVII столетии / М. П. Драгоманов // Вибрані праці у трьох томах. – Т. 1. – Кн.1: Історія. Педагогіка. Публіцистика. – К., 2006. – С. 33 – 78.
10. Драгоманов М. П. Что такое украинофильство? / М. П. Драгоманов // Вибрані праці у трьох томах Т. I. Кн. 2. Історія, публіцистика, політологія. К: "Знання України", 2007. – С. 6 – 12.
11. Драгоманов М. П. Українська література прискрибована російським урядом / М. П. Драгоманов. – Львів, 2001. – 94 с.

Слесаренко О. А. Методологические основы научных исследований М. П. Драгоманова

М. П. Драгоманов сделал весомый вклад в историческую науку, а самое главное оставил оригинальную систему взглядов на исторический процесс и методы его познания. Он одним из первых в Украине определил границы исторической науки, ее назначение и роль в развитии общества, что создает условия для переосмысления современных представлений о границах и назначении исторической науки как таковой, что закладывает основу общественного мировоззрения украинской нации. Проанализирована предложенная М. П. Драгомановым оригинальная методологическая система исторических исследований, основанная на изучении человеческого мировоззрения, выявлении центральных событий исторических эпох, новаторской схеме критики источников и использования достижений других наук.

Ключевые слова: М. П. Драгоманов, методология, история, исследования, мировоззрение.

Slesarenko O. O. Academic research guidance by M. P. Dragomanov

M. P. Dragomanov made quite a significant contribution to historical studies, and most importantly, he left behind him the original frame of reference on historical process and cognitive procedures. Scientific study of creative heritage of M. P. Dragomanov is particularly relevant in terms of formation and development of the Ukrainian national historical studies. He was one of the first in Ukraine to delineate historical studies, its purpose and role in social development, establishing conditions for rethinking of modern representation of the scope and purpose of historical studies as such, that creates the foundation for social outlook of Ukrainian nation. Their use has made it possible to study the P. academic research guidance by M. P. Dragomanov based on the study of the human outlook, identification of barnburners of historical eras, forward-looking framework of source criticism and use of achievements of other sciences.

Keywords: M. P. Dragomanov, guidance, history, research, outlook.

УДК 94(477);323(477)

В. В. Островський

УКРАЇНЬСКА НАЦІОНАЛІСТИЧНА ПРОБЛЕМАТИКА У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ЗІНОВІЯ КРАСІВСЬКОГО

Стаття знайомить із творчою спадщиною представника українського націоналізму: оунівця, повстанця, дисидента, правозахисника, поборника легалізації Української греко-католицької церкви; політв'язня, політика; літератора Зіновія Красівського (1929–1991). Вперше розкрито бачення філософських концепцій українського радикального націоналізму, історії поневолення українців, умов звільнення та становлення України, програми українського державотворення, тяглості і перспектив Української Революції та українського націоналістичного чину, висловлені З. Красівським у його поетичних та прозових творах.

Ключові слова: Зіновій Красівський, український націоналізм, українська націоналістична ідеологія, український національно-визвольний рух, українська націоналістична проблематика.

Після проголошення незалежності України в середовищі її свідомих громадян посилювався інтерес до відновлення своєї історичної пам'яті. Українська історична наука отримала майже необмежені можливості для розвитку та вираження. Серед вагомого обсягу останніх напрацювань вітчизняних історіографів чи не найпомітніше місце посіли дослідження національно-визвольної тематики, а у її контексті – українського націоналізму: його історіософії, хронології, персоналії.

Питання місця й ролі особи в історії українського націоналізму постійно ставали і стають предметом професійних зацікавлень науковців. Зіновій Михайлович Красівський (1929–1991) – один із найяскравіших представників українського націоналістичного чину, який персоніфікував третє покоління Організації Українських Націоналістів в Україні [32]. Він змагався у лавах Української Повстанської Армії впродовж другої половини 1940-х рр., співзаснував Український Національний Фронт (УНФ), належав до Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінських угод (УГГ), співзаснував Українську Гельсінську спілку (УГС) та Всеукраїнське політичне об'єднання "Державна самостійність України" (ДСУ), домагався легалізації Української греко-католицької церкви (УГКЦ), очолював Крайовий Провід ОУН(б) в Україні [37, с. 930; 3, с. 296; 45]. Окрім того, З. Красівський – автор прозових та поетичних художніх творів, пам'яток епістолярного жанру та публіцистики, суспільно-політичних документів [39, с. 48]. Упродовж усього життя сповідував і обстоював ідеологію українського націоналізму.

У період незалежності України не проведено ґрунтовного дослідження життєпису З. Красівського. На даний час (за винятком окремих видань та публікацій [40; 32–35;]), відсутні історіографічні праці, де були б подані об'єктивні характеристики суспільно-політичної й творчої діяльності цієї непересічної особистості. У 2010 р. захищена дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук Марії Якібчук "Творчість Зіновія Красівського та Ярослава Лесіва: дискурс національної ідентичності" [44]. Однак ця робота в силу галузевої спрямованості розглядає літературний аспект писемного насліддя З. Красівського. Науковці-історики Мирослав Панчук, Юрій Зайцев, Ярослав Дашкевич [40] аналізували публіцистичні статті опозиціонера. Але їх аналітика стосується лише тих матеріалів, що пов'язані з історією УНФ. Отож, наявні публікації є не всебічними, а тому хочеться вірити в те, що дана стаття виправить історіографічну прогалину й поверне ім'я Зіновія Красівського в антологію українського націоналізму другої половини ХХ століття.